

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА В ПАРАМЕТРАХ НОРМИ / ДЕВІАНТНОСТІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу сучасних підходів до дослідження проблем норми і девіантності у суспільних та мовознавчих науках й окресленню лінгвопрагматичних параметрів їх опису. Виділено основні лінгвопрагматичні вияви комунікативної поведінки, її функції та маркери на матеріалі англійської мови.

Ключові слова: *комунікативна поведінка, лінгвопрагматика, норма, девіантність, функція, маркери, англійська мова*

Поведінка людини у процесі спілкування стала наразі одним із пріоритетних напрямків комунікативно спрямованих досліджень, актуальність якого визначає потреба опису та аналізу комунікативної поведінки в різних суспільних практиках, необхідність розробки поведінкових моделей у різноманітних комунікативних ситуаціях, особливо тих, що мають конфліктогенний характер. Сучасні дослідники наголошують також на необхідності цілісного, комплексного, системного опису комунікативної поведінки певної лінгвокультурної спільноти та розробці моделі опису комунікативної поведінки, яка включала б сукупність чинників і параметрів, що відображають комунікативну поведінку будь-якого народу, а також вербальну, невербальну комунікативну поведінку та соціальний символізм [Стернин 2000, 4-8].

Зважаючи на те, що проблема комунікативної поведінки є невіддільною від питань, пов'язаних із її соціальними, психологічними аспектами, культурним середовищем, вважаємо за потрібне скористатися для її вивчення міждисциплінарним підходом, передусім здобутками сучасної соціології, психології, соціальної психології, культурології, лінгвокультурології, крос-культурних студій.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до вивчення поведінкової норми та відхилень від неї у міждисциплінарному аспекті й окреслення лінгвопрагматичних параметрів норми / девіантності у дослідженні комунікативної поведінки.

Об'єктом дослідження є комунікативна поведінка людини, а його предметом – визначення критеріїв лінгвопрагматичного опису нормативності / девіантності комунікативної поведінки.

Теоретичними джерелами для розробки цієї теми стали сучасні дослідження в галузі лінгвопрагматики, теорії комунікації, лінгвокультурології, а також праці з соціології, соціальної психології, девіантології.

Свого часу основоположники відомої наукової школи Пало Альто зазначали: "Розглядаючи індивідів в їх соціальному зв'язку – в їх інтеракції з іншими людьми – ми побачили, що комунікація є засобом цієї інтеракції". [Вацлавик 2000, 271]. При цьому, "в кожній комунікації учасники пропонують один іншому свої визначення взаємовідносин, або, іншими словами, кожен намагається визначити характер взаємовідносин. Таким чином, кожен відповідає своєму визначенню взаємовідносин, яке інший може підтвердити, відкинути чи видозмінити. Цей процес заслуговує на саму прискіпливу увагу, оскільки поведінкові взаємовідносини не можуть залишатися нерозв'язаними й нестійкими. Якщо процес не стабілізовано, то варіативність і громіздкість, не говорячи вже про нездатність по-новому визначити взаємовідносини з кожним наступним обміном повідомленнями, призводять до руйнування взаємовідносин" [там само, 135].

Уважається, що цілісна динамічна система соціальних норм є необхідною умовою життя суспільства і функціонування держави, об'єднань громадян та окремого індивіда, а система соціальних норм відображає досягнутий ступінь економічного, соціально-політичного і духовного розвитку суспільства, історичні та національні особливості держави. Норма – це завжди певні правила поведінки, які встановлюють, зобов'язують, забороняють, дозволяють ті чи інші дії у певних умовах, одночасно вони є засобом суспільного чи державного контролю за поведінкою суб'єктів. [Зайчук 2006]. Соціальні норми визначаються як конвенційні, тобто прийняті в певній групі чи спільноті правила, які приписують або забороняють якусь поведінку, діяльність, дію [Большой психологический словарь 2002, 302], як міра допустимої поведінки окремої людини, соціальної групи чи організації, що історично склалася в конкретному суспільстві [Санжаревский 2012]. У сучасному трактуванні поняття "норма" є досить широким. Учені визначають норму як ідеал, умовне позначення об'єктивно існуючого явища, середньостатистичний показник, максимальний варіант, "рівновага" з

середовищем, функціональний оптимум, обов'язковий порядок, встановлену міру і т.п. [Хомич 2006, 30].

З погляду юридичної науки, соціальні норми є правилами, що визначають можливу та необхідну поведінку суб'єктів суспільних відносин; мають загальний характер, тобто поширюються на невизначене коло осіб та невизначену кількість випадків; встановлюються чітко визначеними суб'єктами; регламентують певну сферу суспільних відносин; мають особливе значення для суспільства, що визначає ступінь обов'язковості норм; певним чином гарантуються та забезпечуються [Зайчук 2006].

Проблеми норми та відхилень від неї стали одним із головних об'єктів дослідження в соціології, психології, соціальній психології, психіатрії, юриспруденції. Вивчення поведінки та її комунікативного виміру мають міждисциплінарний характер, що стосується передусім і питань норми та відхилень від неї, на чому наголошують дослідники цієї проблематики, вказуючи зокрема на необхідність формування девіантології як окремої науки. Так, А.В. Хомич зазначає, що окремі, давно сформовані науки не здатні повністю вивчити та пояснити девіантну поведінку, адже мають можливість робити це лише в межах власного предмета і методів, як от науки, які традиційно вважаються батьківськими відносно "девіантології" – соціологія, психологія та правознавство. Але явище девіантності є ширшим [Хомич 2006, 3].

Серед робіт, які започаткували сучасний комплексний підхід до вивчення комунікативної поведінки у лінгвокультурологічному аспекті, слід відзначити передусім праці Й.А.Стерніна, Ю.Є.Прохорова, М.А.Стерніної та ін. Й.А.Стернін визначає комунікативну поведінку як сукупність норм і традицій спілкування певної групи людей [Стернін 2000, 10]. Акцент при цьому ставиться на групові, національно-культурні ознаки комунікативної поведінки, окремо виділяється національна комунікативна поведінка, яка є сукупністю норм і традицій спілкування певної лінгвокультурної спільноти [там само]. Таким чином поняття норми вводиться в саме визначення феномена комунікативної поведінки.

Існують численні критерії для класифікації норм. Передусім норми поділяються на заборонні (або негативні) та приписові. Іще на початку ХХ ст. У. Самнер розробив класифікацію, у якій виділив звичаї (folkways), мораль (mores) і закони. Поль Рікьор описує чотири типи приписів людської дії (технічні, стратегічні, естетичні, моральні). Соціальні приписи розрізняються залежно від: 1)

соціальної системи (спільноти, групи), яка їх створює; 2) діяльності, якої ці приписи стосуються; 3) виду санкцій, які застосовуються при порушенні припису. Закони (правові соціальні норми) є найтипівішим представником соціальних приписів, створюваних організованими соціальними системами (наприклад, державою). Неорганізовані соціальні системи (рід, народ, сім'я, неформальні групи) створюють кілька типів соціальних приписів: звичаї, правила пристойності, правила ввічливості, правила хорошого тону, мода [Большой психологический словарь 2002, 302].

У соціології соціальні норми за різними критеріями поділяються на елементарні та складні, інтенсивні і екстенсивні, прогресивні та регресивні, спонтанні і директивні, "живі" та "мертві", функціональні й нефункціональні. При цьому розрізняють такі критерії класифікації соціальних норм: 1) за способом виникнення (стихийні норми, свідомі норми); 2) за суб'єктами прийняття та охорони (правові, політичні, корпоративні, релігійні, звичаї, традиції); 3) за способом закріплення (усні, письмові); 4) за сферою регулювання (традиції, звичаї, норми етики, норми естетики, норми моралі, норми культури, організаційні норми, політичні норми, релігійні норми, корпоративні норми, норми права) [Зайчук 2006].

У поведінковому плані ці питання вирішуються в динамічних опозиціях норми й аномії, норми й аномалії, норми і патології, норми і девіантності тощо. Поняття аномії було введено в соціологічний обіг Е. Дюркгеймом, з погляду якого аномія є станом суспільства, за якого настають розкладання, дезінтеграція і розпад системи цінностей та норм, що гарантують громадський порядок. Відхилення від соціальних норм можуть бути позитивними, спрямованими на подолання застарілих норм чи стандартів, пов'язаними з соціальною творчістю, або негативними, тобто дисфункціональними, які дезорганізують соціальну систему і ведуть до її руйнації та приводять до девіантної поведінки. На це звернув увагу відомий американський соціолог Р. Мертон, який дистанціювався у своїх дослідженнях від оцінних категорій позитивного / негативного і визначив п'ять типів соціальної поведінки на основі виділення визначених суспільством культурних цілей та інституційних засобів їх досягнення. Це – *конформізм*, який визначає поведінку лояльного члена суспільства, типового громадянина; *ритуалізм*, пов'язаний із запереченням цілей певного суспільства та надмірним перебільшенням значення засобів їх досягнення; *втеча* (або *ретритизм*), яке є відмовою від культурних

цілей і визнаних суспільством засобів їх досягнення, що спостерігається під час систематичного вживання психоактивних речовин, безпритульності; *бунт*, за умови виникнення якого висуваються кардинально нові соціокультурні орієнтири; *іновація*, коли індивіди дотримуються культурно встановлених цілей, але заперечують схвалені суспільством засоби їх досягнення. Девіантними, з погляду ученого, є чотири останні типи поведінки [Мертон 2006, 300-320].

Як зазначає О.В. Змановська, кордони норми досить умовні, а людини абсолютно нормальної за всіма показниками просто не існує [Змановская 2003, 3]. При цьому під нормальною поведінкою, зазвичай, розуміють нормативно-схвалювану поведінку, не пов'язану з хворобливим розладом, до того ж характерну для більшості людей, а аномальну поведінку можна розділити на нормативно-несхвалювану, патологічну, нестандартну. [там само, 3, 7]. Учені зауважують, що спрямованість відступів від встановлених норм може бути різною. Вони можуть охоплювати сторони як конструктивного, радикально-позитивного характеру, так і деструктивного, негативного, антисоціального характеру. Отже, девіацію можна розглядати як вчинки, діяльність людей, соціальних груп, які не відповідають встановленим у певному суспільстві нормам або визнаним шаблонам і стандартам поведінки [Сірій 2004, 440], як стійку поведінку особи, яка відхиляється від найважливіших соціальних норм, заподіює реальну шкоду суспільству чи самій особі та супроводжується її соціальною дезадаптацією [Змановская 2003, 15]. Основними типами девіантної поведінки у психології вважають делінквентну, адитивну, патохарактерологічну, психопатологічну та поведінку на базі гіперздібностей [Менделевич 2005, 76]. Крім того, дослідники використовують такі поняття, як дезадаптивна, асоціальна, неадекватна, деструктивна, акцентуйована, агресивна, конфліктна поведінка [Хомич 2006, 22].

Поведінку людини зумовлює низка чинників: соціальних (належність до певної соціальної групи, виховання), психологічних (зокрема тип темпераменту, психофізіологічні та характерологічні особливості), етнокультурних, вікових, гендерних. При цьому, як зазначають сучасні психологи, усі ці аспекти виявляються в комунікативному плані. Так, з погляду соціальної психології, реалізацію особистістю своєї суб'єктивності в спілкуванні пов'язано передусім з наявністю у неї необхідного рівня

комунікативної компетенції, яка складається зі здатностей: 1) давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, у якій відбудеться спілкування; 2) соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації; 3) "вживатися" в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації; 4) здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації [Руденський 1997, 101].

Ю.Є. Прохоров та Й.А. Стернін виділяють чотири типи норм комунікативної поведінки: загальнокультурні, групові, ситуативні й індивідуальні [Прохоров 2011, 20-21]. З погляду цих дослідників, загальнокультурні норми комунікативної поведінки є характерними для всієї лінгвокультурної спільноти і значною мірою відображають прийняті правила етикету, чемного поводження і мають певну національну специфіку. Ці норми пов'язано з ситуаціями найбільш загального плану, що виникають між людьми в цілому не залежно від сфери спілкування, віку, статусу, сфери діяльності. До них вони відносять такі стандартні, повторювані ситуації, як звернення уваги, звертання, знайомство, вітання, прощання, вибачення, комплімент, розмова по телефону, письмове повідомлення, подяка, побажання, втішання, співчуття, тощо.

Ситуативні норми зустрічаються у випадках, коли спілкування визначається конкретною екстралінгвістичною ситуацією, і можуть виявлятися в обмеженнях статусу, наприклад, вертикальне (між начальником і підлеглим) і горизонтальне (між рівними за статусом) спілкування. У свою чергу, у вертикальній комунікативній поведінці розрізняють низхідну (зверху вниз) і висхідну (знизу вгору). Ситуативні норми також мають національну специфіку, як у випадку гендерно позначеного спілкування, яке може мати горизонтальне чи вертикальне спрямування.

Групові норми відображають особливості спілкування, закріплені культурою для певних професійних, гендерних, соціальних і вікових груп. А індивідуальні норми комунікативної поведінки відображають індивідуальну культуру і комунікативний досвід індивіда і є індивідуальним виявом загальнокультурних і ситуативних комунікативних норм у мовної особистості. Індивідуальна норма включає також стійкі порушення загальних і групових норм, характерні для певного індивіда [там само].

До наукового опису комунікативної поведінки дослідники пропонують увести такі поняття, як: *комунікативна культура, комунікативні норми, комунікативні традиції, мовленнєвий*

етикет, стандартна комунікативна ситуація, комунікативний шок, нормативна комунікативна поведінка, ненормативна комунікативна поведінка, комунікативні табу, комунікативні імперативи, комунікативні допущення, вербальна та невербальна комунікативна поведінка, вікова комунікативна поведінка, особистісна комунікативна поведінка, комунікативна свідомість, комунікативна сфера, комунікативна дія, комунікативний факт, комунікативний чинник, комунікативна стратегія, комунікативна ознака, аспект комунікативної поведінки, параметри комунікативної поведінки, менталітет, продуктивна комунікативна поведінка, рецептивна комунікативна поведінка, реактивна комунікативна поведінка, комунікативний стандарт, соціальний символізм [Прохоров 2011, 28-32].

До того ж пропонується віднести до комунікативних категорій найбільш загальні комунікативні концепти, які формуються у свідомості і визначають комунікативну свідомість і поведінку нації, групи, особи, такі як *спілкування, ввічливість, комунікабельність, комунікативна недоторканість, комунікативна відповідальність, емоційність, комунікативний тиск, комунікативна ефективність, категорія комунікативного ідеалу* [Прохоров 2011, 30]. Звичайно, ці поняття і категорії потребують подальшого осмислення, класифікації, узгодження та доповнення в рамках наукової моделі комунікативної поведінки, зокрема за критеріями типізації / диференціації, нормативного / ненормативного, стандартного / нестандартного і т.п. До цього понятійного поля слід також включити *професійну комунікативну поведінку*.

Сучасні етнопсихологія та лінгвокультурологія особливу увагу звертають на етноспецифічний характер поведінки. Одним із значущих критеріїв оцінки нормативності, гармонійності і девіацій поведінки людини вважають етнокультурний критерій. Це пов'язано з існуванням різноманітних групових норм і вимог до поведінки індивіда, заснованих на національних, расових, етнічних, культурних і субкультурних традиціях. При цьому обов'язковим є факт протиставлення однією групою (етносом) людей іншої, вичленування своєї групи з низки споріднених на основі групового усвідомлення ідентичності. У цій площині виділяють етнокультурні стереотипи поведінки, які поділяють на автостереотипи та гетеростереотипи

[Менделевич 2005, 156-157]. У наступних уривках Ф.С. Фітцджеральд описує і пояснює особливості поведінки, типової

для американця, та зіставляє поведінку американців і англійців, які приїхали до США:

"He was balancing himself on the dashboard of his car with that resourcefulness of movement that is so peculiarly American – that comes, I suppose, with the absence of lifting work or rigid sitting in youth and, even more, with the formless grace of our nervous, sporadic games. This quality was continually breaking through his punctilious manner in the shape of restlessness. He was never quite still; there was always a tapping foot somewhere or the impatient opening and closing of a hand."

"I was immediately struck by the number of young Englishmen dotted about; all well dressed, all looking a little hungry, and all talking in low, earnest voices to solid and prosperous Americans. I was sure that they were selling something: bonds or insurance or automobiles. They were at least agonizingly aware of the easy money in the vicinity and convinced that it was theirs for a few words in the right key." [Fitzgerald]

Маркерами комунікативної поведінки виступають: 1) зовнішній вигляд; 2) міможестуляційні ознаки; 3) фонетичні та просодичні ознаки; 4) зміст повідомлення; 4) лінгвопрагматичне оформлення мовленнєвого повідомлення.

У наступній сцені саме ці маркери виявляються та описуються з точки зору суб'єктивного сприйняття безпосереднім учасником комунікативної ситуації, персонажем-оповідачем роману Ф.С. Фітцджеральда "Великий Гетсбі".

The only completely stationary object in the room was an enormous couch on which two young women were buoyed up as though upon an anchored balloon. (...) They were both in white, and their dresses were rippling and fluttering as if they had just been blown back in after a short flight around the house. I must have stood for a few moments listening to the whip and snap of the curtains and the groan of a picture on the wall. Then there was a boom as Tom Buchanan shut the rear windows and the caught wind died out about the room, and the curtains and the rugs and the two young women ballooned slowly to the floor.

The younger of the two was a stranger to me. She was extended full length at her end of the divan, completely motionless, and with her chin raised a little, as if she were balancing something on it, which was quite likely to fall. If she saw me out of the corner of her eyes she gave no hint of it – indeed, I was almost surprised into murmuring an apology for having disturbed her by coming in.

The other girl, Daisy, made an attempt to rise – she leaned slightly forward with a conscientious expression – then she laughed, an absurd, charming little laugh, and I laughed too and came forward into the room.

"I'm p-paralyzed with happiness."

She laughed again, as if she said something very witty, and held my hand for a moment, looking up into my face, promising that there was no one in the world she so much wanted to see. That was a way she had. She hinted in a murmur that the surname of the balancing girl was Baker. (I've heard it said that Daisy's murmur was only to make people lean toward her; an irrelevant criticism that made it no less charming.)

At any rate, Miss Baker's lips fluttered, she nodded at me almost imperceptibly, and then quickly tipped her head back again – the object she was balancing had obviously tottered a little and given her something of a fright. Again a sort of apology arose to my lips. Almost any exhibition of complete self-sufficiency draws a stunned tribute from me.

I looked back at my cousin, who began to ask me questions in her low, thrilling voice. It was the kind of voice that the ear follows up and down, as if each speech is an arrangement of notes that will never be played again. Her face was sad and lovely with bright things in it, bright eyes and a bright passionate mouth, but there was an excitement in her voice that men who had cared for her found difficult to forget: a singing compulsion, a whispered "Listen," a promise that she had done gay, exciting things just a while since and that there were gay, exciting things hovering in the next hour" [там само].

Одним із основних лінгвопрагматичних прийомів такого опису є порівняння за допомогою таких виразів, як *as if, the kind of, as though*, тощо: "Oh – that's all." Tom tapped his thick fingers together like a clergyman and leaned back in his chair" [там само].

Нормативність чи відхилення у комунікативній поведінці зумовлено критеріями очікуваного / неочікуваного з боку тих, на кого спрямовано поведінку чи тих, хто її спостерігає. У цілому можна сказати, що кооперативно спрямовані наміри адресанта виявлятимуться в тяжінні до очікуваного в певному соціокультурному контексті та конкретній ситуації, тоді як конфліктогенні наміри виявлятимуться в неочікуваному для адресата типі поведінки.

Таким чином, комунікативна поведінка завжди вимірюється та оцінюється в параметрах порівняння, зіставлення з усталеною, очікуваною поведінковою моделлю. До таких параметрів слід віднести перманентний чи ситуативний характер поведінкових виявів, тип відносин між комунікантами (ієрархічний, демократичний, дружній і т.п.) та корегування оцінки поведінки з урахуванням психохарактерологічних особливостей комунікантів. Так, герой того ж роману Том Б'юкенен характеризується як

фізично сильний, жорсткий, брутальний чоловік: "Now he was a sturdy straw-haired man of thirty with a rather hard mouth and a supercilious manner. Two shining arrogant eyes had established dominance over his face and gave him the appearance of always leaning aggressively forward. Not even the effeminate swank of his riding clothes could hide the enormous power of that body – he seemed to fill those glistening boots until he strained the top lacing, and you could see a great pack of muscle shifting when his shoulder moved under his thin coat. It was a body capable of enormous leverage – a cruel body. His speaking voice, a gruff husky tenor, added to the impression of fractiousness he conveyed. There was a touch of paternal contempt in it, even toward people he liked – and there were men at New Haven who had hated his guts". Тому такі його поведінкові вияви, як безцеремонність, прикладення фізичної сили у безпосередніх контактах з іншими в ситуації дружнього спілкування не викликають різко негативної оцінної реакції: "Before I could reply that he was my neighbor dinner was announced; wedging his tense arm imperatively under mine, Tom Buchanan compelled me from the room as though he were moving a checker to another square" [там само].

Нейтральний, стриманий стиль спілкування або його емоційність позначають нормативний, очікуваний тип поведінки або певні відхилення від нього, переважно у конфліктогенних ситуаціях. Комунікативними маркерами посилення конфліктогенного характеру комунікативної ситуації у наступній сцені виступають підвищення тону спілкування, його емоційності (вияви обурення, страху, сміх), різкі зміни тону, втручання, переривання регулярної комунікативної взаємодії, різкі рухи, тощо. З іншого боку, регулятивна функція виявляється у пониженні тону, переході до більш плавних рухів. Особливу роль відіграє погляд, вираз очей (*виділено нами*):

"I've got something to tell you, old sport" began Gatsby. But Daisy guessed at his intention.

"Please don't!" *she interrupted helplessly*. "Please let's all go home. Why don't we all go home?"

"That's a good idea." I got up. "Come on, Tom. Nobody wants a drink."

"I want to know what Mr. Gatsby has to tell me."

"Your wife doesn't love you," said Gatsby. "She's never loved you. She loves me."

"You must be crazy!" *exclaimed Tom automatically*.

Gatsby sprang to his feet, vivid with excitement.

"She never loved you, do you hear?" *he cried*. (...)

At this point Jordan and I tried to go, but Tom and Gatsby insisted with competitive firmness that we remain – as though neither of them had anything to conceal and it would be a privilege to partake vicariously of their emotions.

"Sit down, Daisy," *Tom's voice groped unsuccessfully for the paternal note.* "What's been going on? I want to hear all about it."

I didn't know. I used to laugh sometimes"– *but there was no laughter in his eyes* –" to think that you didn't know."

"Oh – that's all." *Tom tapped his thick fingers together like a clergyman and leaned back in his chair.*

"You're crazy!" *he exploded.* "(...) Daisy loved me when she married me and she loves me now."

"No," said Gatsby, *shaking his head.*

"She does, though. The trouble is that sometimes she gets foolish ideas in her head and doesn't know what she's doing." *He nodded sagely.* (...)

"You're revolting," said Daisy. *She turned to me, and her voice, dropping an octave lower, filled the room with thrilling scorn:* "Do you know why we left Chicago? I'm surprised that they didn't treat you to the story of that little spree."

Gatsby walked over and stood beside her.

"Daisy, that's all over now," *he said earnestly.* "It doesn't matter any more. (...)"

She looked at him blindly. "Why – how could I love him – possibly?"

"You never loved him."

She hesitated. Her eyes fell on Jordan and me with a sort of appeal, as though she realized at last what she was doing – and as though she had never, all along, intended doing anything at all. But it was done now. It was too late.

"I never loved him," *she said, with perceptible reluctance.*

"Not at Kapiolani?" *demanded Tom suddenly.*

"No." (...)

Gatsby's eyes opened and closed.

"You loved me too?" *he repeated.*

"Even that's a lie," *said Tom savagely.* "She didn't know you were alive. Why – there're things between Daisy and me that you'll never know, things that neither of us can ever forget."

The words seemed to bite physically into Gatsby.

"I want to speak to Daisy alone," *he insisted.* "She's all excited now –"

"Even alone I can't say I never loved Tom," *she admitted in a pitiful voice.* "It wouldn't be true." (...)

"You don't understand," *said Gatsby, with a touch of panic*. "You're not going to take care of her any more."

"I'm not?" *Tom opened his eyes wide and laughed. He could afford to control himself now*. "Why's that?"

"Daisy's leaving you."

"Nonsense."

"I am, though," *she said with a visible effort*.

"She's not leaving me!" *Tom's words suddenly leaned down over Gatsby*. "Certainly not for a common swindler who'd have to steal the ring he put on her finger."

"I won't stand this!" *cried Daisy*. "Oh, please let's get out." [там само].

У наведених вище уривках однією з головних поведінкових ознак є гендерний стиль поведінки персонажів. Як зазначає В.Д. Менделевич, стильові характеристики поведінки чоловіків і жінок суттєво різняться і на рівні характерологічних властивостей стильові особливості виявляються у вигляді гендерних стереотипів статеворольової поведінки. До чоловічого стереотипу, який позначають як *маскулінність*, відносять: активність, безкомпромісність, рішучість, незалежність, самостійність, самодостатність, емоційну стійкість. До жіночого, який називають *фемінінність*, зараховують: покірність, ніжність, слухняність, терпимість, акуратність, залежність, несамостійність, чуттєвість, емпатійність, тривожність і схильність до яскравих експресивних реакцій [Менделевич 2005, 174-175]. Поведінка персонажів у цілому відповідає їх віковим, гендерним, психохарактерологічним ознакам. Водночас спостерігаємо певну екстравагантність, епатажність, що властиво представникам американських вищих кіл, передусім емансипованим жінкам, у період після першої світової війни.

Отже, у лінгвопрагматичному плані комунікативна поведінка виступає у кількох аспектах: 1) семіодискурсивному – як вияв, знак етнокультурної та соціодискурсивної ролі, 2) комунікативному – як вияв наміру, комунікативної мети, 3) мовноособистісному – як набір мовленнєвих ознак особистості; 4) психохарактерологічному – як поведінковий тип, зумовлений психофізіологічними, характерологічними особливостями, типом темпераменту.

Функціями комунікативної поведінки є: 1) демонстрація, закріплення або зміна соціодискурсивної ролі, певного іміджу; 2) досягнення комунікативної і стратегічної мети; 3) демонстрація власної присутності, екзистенції; 4) демонстрація типовості; 5) демонстрація індивідуальності, виключності; 6) привернення уваги;

7) здійснення певного впливу, враження на адресата; 8) узгодження соціодискурсивних і комунікативних ролей; 9) регулювання комунікативної взаємодії. Зазвичай ці функції поєднуються у різних конфігураціях із фокусом на найважливіших із них.

Таким чином, перспективними напрямками вважаємо розробку теоретичного і методологічного апарату дослідження комунікативної поведінки та лінгвопрагматичних критеріїв виявлення її нормативного чи девіантного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой психологический словарь / Под ред. Мещерякова Б.Г., Зинченко В.П. – М.: Изд-во Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 633 с.

2. *Вацлавик П.* Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия. / Пер. с англ. А.Суворовой / Пол Вацлавик, Джанет Бивин, Дон Джексон. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.

3. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права: Академічний курс. Підручник / Зайчук Олег Володимирович; Оніщенко, Наталія Миколаївна – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm

4. *Змановская Е. В.* Девиантология: Учеб. Пособие / Елена Валерьевна Змановская. – М.: Издательский центр Академия, 2003. – 288 с.

5. *Менделевич В. Д.* Психология девиантного поведения. Учебное пособие / Владимир Давидович Менделевич. – СПб.: Речь, 2005. – 445 с.

6. *Мертон Р.* Социальная теория и социальная структура / Роберт Кинг Мертон. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

7. *Прохоров Ю. Е.* Русские: Коммуникативное поведение: Учеб. пособие / Юрий Евгеньевич Прохоров, Иосиф Абрамович Стернин. – 4-е изд. стереотип. / Прохоров, – М.: Флинта: Наука, 2011. – 238 с.

8. *Руденский Е. В.* Социальная психология: Курс лекций / Евгений Владимирович Руденский. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. – 224 с.

9. *Санжаревский И. И.* История, методология и техника исследования проблем общества и личности в социологии / Игорь Иванович Санжаровский. – Изд. 4-е, испр. и доп. – Тамбов: 2012. – Режим доступу: http://read.virmk.ru/s/SANZ_SOC/

10. *Сірій Є. В.* Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії. Навч. посібник / Євген Володимирович Сірій. – К.: Атіка, 2004. – 480 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/17810409/sotsiologiya/sotsiologiya_siriy_yev

11. *Стернин И. А.* Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования / Иосиф Абрамович Стернин. // Русское и

финское коммуникативное поведение.– Вып.1. –Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 4-20.

12. Хомич А. В. Психология девиантного поведения : Учеб. пособие / А.В.Хомич. – Ростов-на-Дону: Южно-Российский Гуманитарный Институт, 2006 – 140 стр. – Режим доступа: <http://khomich.narod.ru/DEVIANTNOE-POVEDENIE/Deviantnoe-posobie.htm>.

13. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby / Francis Scott Key Fitzgerald. – Режим доступа: http://ebooks.adelaide.edu.au/f/fitzgerald/f_scott/gatsby/

Стаття надійшла до редакції 13.11.2013

Афанасьева О.Н., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОММУНИКАТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В ПАРАМЕТРАХ НОРМЫ / ДЕВИАНТНОСТИ: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена анализу современных подходов к исследованию проблем нормы и девиантности в социальных науках и лингвистике и определению лингвопрагматических параметров их описания. Выделены основные лингвопрагматические проявления коммуникативного поведения, его функции и маркеры на материале английского языка.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, лингвопрагматика, норма, девиантность, функция, маркеры, английский язык.

Afanasyeva O.M., Cand.Phil.Sci, Assist. Prof.
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMMUNICATIVE BEHAVIOR WITHIN THE SCOPE OF NORM/DEVIATION: LINGUOPRAGMATIC ASPECT

This article analyzes the current approaches to the research of problems of norm and deviation in the social sciences and linguistics and seeks to define the linguopragmatic parameters of their descriptions. The article identifies the major linguopragmatic aspects of communicative behavior, its functions and markers on the basis of English language materials.

Key words: communicative behavior, linguopragmatics, norm, deviation, function, markers, English language.